Birden Fazla Odada Yangın Gelişimi

1 GİRİŞ

Her itfaiyeci, resim 1'de gösterilen yangın gelişim eğrisini bilir. Bu eğri, bina içerisinde yangının göstereceği olası gelişim biçimini gösterir. Bu eğrinin ortaya çıkabilmesi için bir kaç koşulun oluşmuş olması gerekmektedir:

- Oda içerisinde yeterli yakıt bulunmalı.
- Yakıt yükü, odada flashover meydana gelmesini sağlayacak şekilde ısıyı ve ısı enerjisini açığa çıkaracak bir biçimde yer almalı.
- Yangının, bu ısı yayma değerine ulaşmasını sağlamak için yeterli hava (havalandırma) mevcut olmalıdır.

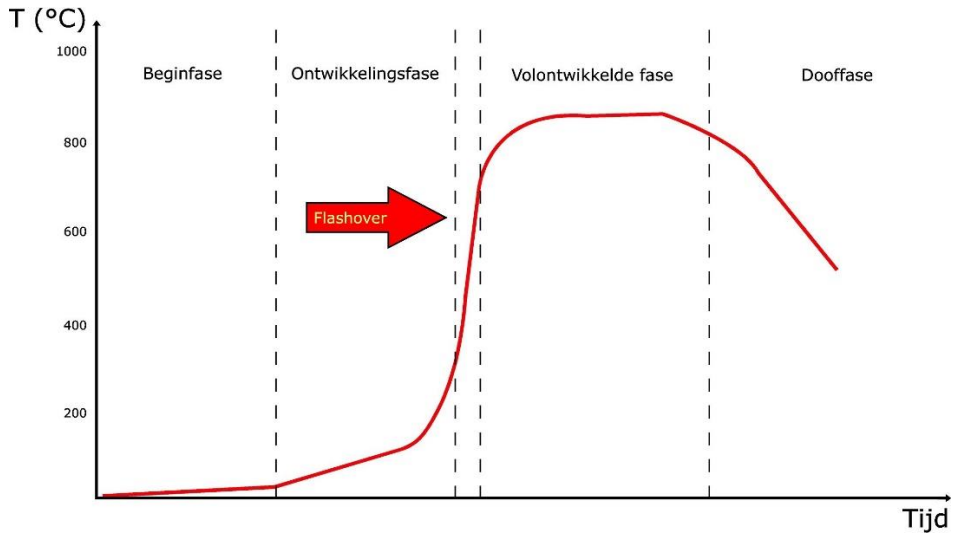

Şekil 1 *Hava almış yangının büyüme eğrisi (Şekil: Karel Lambert)*

Aslında grafik yukarıdaki belirtilen koşulları ifade etmektedir ancak, her itfaiyeci bu eğrinin ısının artışında zamanın etkisini gösterdiğini anlamamaktadır. *Yangın büyüme eğrisinin yeniden gözden geçirilmesi* makalesinde 'Zaman-Isı Yayma Değeri' grafiği[2] Makale farklı etkenlerin (havalandırma, yakıt yükü) ısı yayma değeri üzerindeki etkilerini ele almaktadır.

Bu eğri, sadece tek bir odada olan yangınla ilgilidir. *Öyleyse birden fazla bölmenin olduğu bir yerde yangın nasıl gelişir?*

Bu makalede, birden fazla odada yangının davranış şekline yakından bakıyoruz. Makale ayrıntılı olmayacak, zaten amacı da o değil. Odak noktamız, bir odada başlayıp ikinci bir odaya yayılan bir yangının söndürülmesi olacaktır.

2 Her şey dumanla ilgili

Her yangın duman üretir. Duman, yangının yayılması açısından çok önemlidir çünkü itfaiyeciler için önemli olan şu üç şeyi içerisinde barındırır:

1. Enerji yayılması
2. Yakıt yayılması
3. Zehir yayılması

Aşağıdaki kısımda dumanın yayılması ve sonuçlarını daha detaylı olarak kapsamaktadır.

2.1 Dumanın yayılması

Yangın duman üretir. Duman, kurum parçacıkları, aerosol ve gazları içerir. Ancak, en büyük oranda, hava içerir. *Peki bu nasıl olur?*

Duman yangının merkezinden çıkar. Yangından çıkan enerjinin (ısının) bir kısmı, dumanı ısıtmak için harcanır. Dolayısıyla yangının ısı yayma değeri dumanın yayılmasında önemli rol oynar: ısı yayma değeri ne kadar fazlaysa; yangının dumanı kendisinden uzağa doğru ittiği "güç" o kadar fazla olur denilebilir. Dumanın başlangıçtaki sıcaklığı yangının merkezine doğru akan hava miktarına bağlıdır. Burada yangının anahattı önemlidir. Anahat ne kadar büyükse, daha fazla hava akışı olur. Eğer ısı yayma değeri sabit kalırsa, daha büyük anahatlı bir yangından çıkan dumanın sıcaklığı daha düşük olur.

Ortamdaki havadan daha sıcak olduğu için duman yükselir. Buna sebep olan şeyle balonun uçmasını sağlayan şey aynıdır: sıcak hava yükselir. Ancak, balonun içinde bulunan hava, kapalı kalmıştır. Dışarıdaki soğuk hava ile birleşemez.

Bu bağlamda duman farklı şekilde davranır. Duman yükselir ve yükseldikçe, duman bulutu halini alır. Bu, bir kaç şeyin meydana gelmesine sebep olur:

- Dumanın ısısı düşer. Yangının merkezinde sıcak olarak başlayan duman ortamdaki daha soğuk olan havayla karışır.
- Bu, çevredeki ortamla olan ısı farkının düşmesiyle birlikte dumanın daha önce olduğundan daha yavaş yükselmesine sebep olur.
- Dumanın kütlesi de artar. Sonuç olarak, büyük miktarda hava dumanla karışır.

  Dumanın sıcaklığı, dumanın hızı ve kütlesi, yükseldikçe değişir (Bkz. Şekil 2).

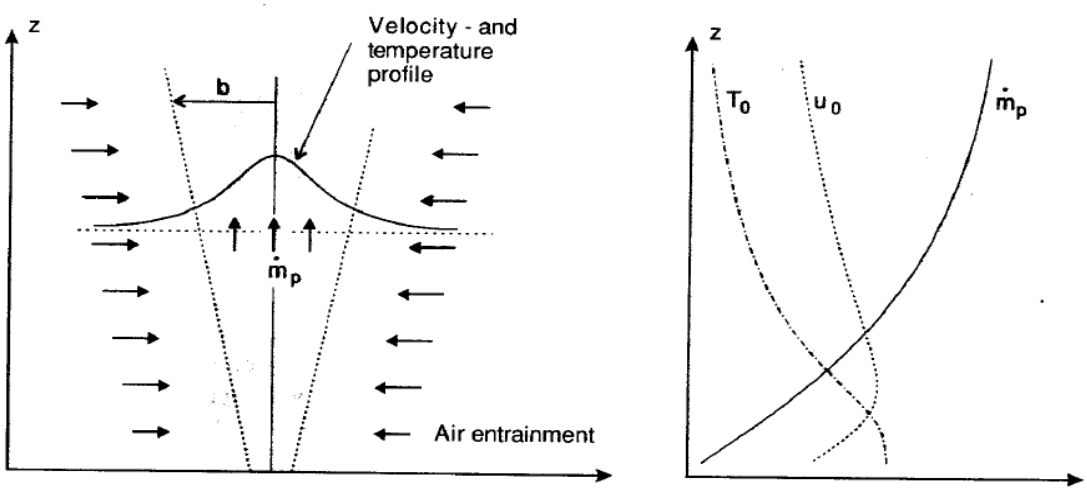

Şekil 2 *Duman kütlesinin şematik olarak tasvir edilmesi. Duman bulutu yükseldikçe, yayılır. Isı ve sürat ortada en yüksektir ve dumanın dışlarına doğru azalır. Isı (T) ve sürat (u) duman yükseldikçe azalır. Kütle (m) artar (Resim: [7])*

Bir oda içerisindeki yangının, önce duman sütunu, ardından da duman katmanı meydana getirdiğini her itfaiyeci bilir. Duman tavana vardıktan sonra yatay olarak yayılmaya başlar. Duvara gelinceye kadar ilerlemeye devam eder. Odanın tavan ve duvarları dumanın sınırlarını belirler. Duman katmanı daha kesif hale gelir. (= genişler ve aşağı doğru iner).

Sonrasında bu durum dumanın yangının merkezinden yayıldığı yere kadar olan mesafesinin azalmasına neden olur. Bu da yükselen duman bulutu içerisine daha az hava karışması anlamına geliyor. Bu durumda da duman katmanı öncesinden daha az soğuyacak ve duman katmanı içerisinde daha yüksek ısının dolmasına sebep olacak.

Bütün bunların içerisinde odanın tavanının yüksekliği önemli rol oynamaktadır. 8 metre yüksekliğindeki depo içerisinde duman bulutu, duman katmanının içerisine girmeden evvel soğumaya başlayacaktır. Duman katmanının yoğunluğu kapalı alanın yüzey alanına bağlıdır. Yüzey alanı, duman katmanında ne kadar duman birikebileceğine kısmen katkısı olur. Daha büyük bir odanın bir metre kalınlığında bir duman katmanı oluşturması daha uzun sürer. Büyük ve yüksek bölmeler duman için tampon bölge görevi görür denilebilir.

Burada önemli olan bir diğer unsur ise duvarlardaki açıklıklar. Eğer açık bir pencere varsa, duman tabakası pencerenin üst kısmına ulaştığında dışarı çıkmaya başlar. Bu noktadan itibaren, duman hem duman katmanının içerisine (buluttan) hem de odanın dışına (pencereden) doğru hareket eder. Sonrasında teorik olarak üç olasılık vardır:

1. Duman katmanı içerisine giren duman çıkandan fazla olur. Duman katmanı aşağı inmeye devam eder.

2. Duman katmanı içerisine giren ve çıkan duman seviyesi aynı olur. Duman katmanı aynı kalır.

3. Duman katmanı içerisine giren duman çıkan dumandan az olur. Ardından duman katmanı azalır. Mesela yakıt kontrollü bir yangında tavanda açıklık olması halinde bu durum görülebilir.

   Duman bulutu ve duman katmanının nasıl davrandığını belirten bir kaç parametre vardır:

- Yangının SİA'sı
- Yangının çevresi (anahat boyutu)
- Odanın yüksekliği
- Odanın zemin alanı
- Açıklıkların mevcudiyeti

Yangın herşeyin sürekli değiştiği karışık bir sistem meydana getirir.

Duman bulutu yangının merkezi ve duman katmanı arasında köprü oluşturur. Bu bulut sayesinde, yakıt, ısı ve zehirli partiküller duman katmanı içerisine girer.

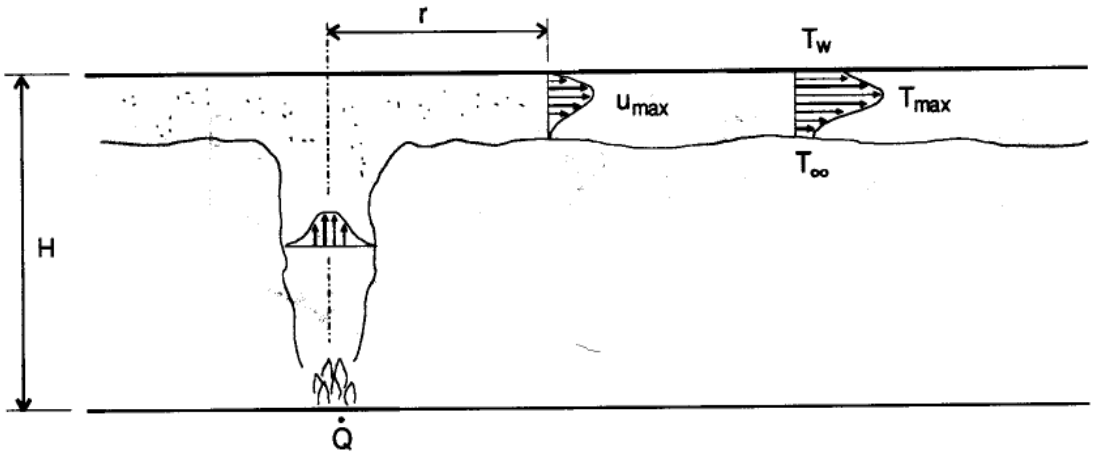

FIGURE 4.17 An idealization of the ceiling jet flow beneath a ceiling.

Resim 3 *Duman bulutunun duman katmanı içerisine akışının illüstrasyonu. Tavanda biriken hava akımı duman katmanı içerisinde oluşur. Akım farklı süratlerin (u) ve ısıların (T) alanlarına bölünmüştür. Yangının SİA'sı yükseldiğinde ikiside yükselir. Oda yüksek olduğunda ikiside düşer. (Resim:* ***Karlsson B, Quintiere J (2000) Enclosure fire dynamics, CRC press****)*

Duman katmanı duvarlar ve tavan ile bağlantılıdır. Yangının başlangıcında, duvarların içerisi tahminen iç ortamla aynı ısıya sahiptir. Sıcak dumanla temasa geçtikten sonra duvarlar ısınacaktır. Duman katmanı içerisindeki enerjinin bir kısmı, duvarlara aktarılacaktır.

Duman katmanı iki odayı bağlayan kapının en üst seviyesine eriştiği anda, duman diğer odaya dolmaya başlayacaktır. Bu akım enerji, yakıt ve zehirli gazlarınyer değişikliğine sebep olacaktır.

2.2 Enerji yayılması

Kapı aralığından bağlantılı odaya geçen duman, tavanda birikmeye başlar. Birinci odada duman katmanı (kalınlık, ısı) ile ilgili bahsedilen herşey, ikinci odada bir kez daha görülür.

Ancak bu duman katmanı ikinci oda içerisinde bulunan herkes ve herşey için ciddi bir tehdit unsurudur. Duman katmanı kendisinden daha düşük ısıya sahip olan tüm nesne ve kişilere ısı aktaracaktır.

Tıpkı ilk odada olduğu gibi, duman katmanı altında yer alan herşeye ışıma yoluyla ısı yayacaktır. Duman katmanının sıcaklığı yüksek olduğu için ısı ışıması da yüksek olacaktır. Eğer ışıyan ısı miktarı yeteri kadar fazlaysa, duman katmanının altındaki nesneler de bir noktadan sonra pirolize olmaya başlayacaktır. Bunun anlamı, duman katmanı ikinci odada yanıcı gazların açığa çıkmasına sebep olduğudur.

Yanıcı duvar ve tavan kaplamalarına özellikle dikkat edilmelidir. Tavan yanıcı sıcak duman katmanıyla doğrudan temas halindedir. Duman tavana doğru konveksiyon ile yayılır. Bu radyasyonun zıttı olan bir ısı yayılması şeklidir. Konveksiyon ısının soğuk yüzey ile doğrudan temasına ihtiyaç duyar. Yani eğer duman yanıcı tavana (odun veya yanıcı yalıtım malzemeleri), yanıcı gazlar orada da meydana gelebilir. Oda içerisinde duman tabakasının altında yer alan eşyaların pirolize olması oradaki itfaiyeciler tarafından görülebilir, fakat duman katmanı içerisinde yanıcı gazların üretimi görülmez. Bu nedenle çok yanıltıcıdır.

Sonuç olarak, ikinci odada biriken duman tabakası alevlenmeye sebep olabilir. Bu noktadan sonra kısa sürede ikinci flashover takip eder. İkinci flashover birinci değil ikinci odada meydana gelecektir. Yangının daha fazla yayıldığı ve yayılabileceği düşünülür.

2.3 Yakıt yayılması

Gaz haldeki yakıt açık olan kapı vasıtası ile ikinci odaya dolmakta. O noktaya kadar oda %100 hava ile doluydu. Şimdi, duman içindeki yakıt partikülleri (piroliz gazları ve CO gibi kısmen yanıcı gazlar) odaya dolmaktadır. Duman tabakası tavanda birikmiş vaziyette. Bu duman katmanı, gaz fazına geçmiş yakıt rezervi olarak görülmelidir. Eğer ikinci odadaki nesneler de pirolize olmaya başlarsa, bu piroliz gazları da duman katmanı içerisinde yer alacaktır.

Zamanla, duman katmanının belirli yerlerinde, alt yanma limitine ulaşacaktır. Duman katmanının ısısına bağlı olarak, duman bir noktada parlayacaktır. Bu bir kaç şekilde meydana gelebilir:

- Alevler açık kapıdan birinci odaya doğru çıkar
- Duman tabakası içinde dans eden alevler oluşur
- ikinci odada alev dili oluşur

Bu iki durumun ortaya çıkması için yakıta ihtiyaç vardır. Bu yüzden birinci bölümden ikinci bölüme yakıtın yayılması (ve ikinci odada yakıtın "üretilmesi") çok önemlidir.

Bu olguların hepsi enerjiyi dahilden tüketirler. Alevin olduğu yerde ısı salınımı vardır. Duman katmanı belli yerlerde (geçici olarak) artacaktır. Bu ısı transferinin (konveksiyon ve radyasyon doğrultusunda) yükselmesine de sebep olacaktır. Yayılan enerji ve ısı kendi kendini besleyen bir döngüyü başlatır. Daha yüksek ısı daha fazla piroliz (=daha fazla yakıt) üretecektir. Yeterli yakıtın olduğu yerde, daha fazla enerjiyi açığa çıkaracak bir tutuşma meydana gelebilir.

"İnsanlar yangınlarda nasıl ölür?" [9] konulu makalede radyasyonun mutlak sıcaklığın dördüncü kuvvetiyle orantılı olduğunu açıklamıştır. Bu prensip alevlerin (duman katmanı içerisindeki belirli yerlerde) 200°C sıcaklıktaki dumandan 16 kat daha fazla ısı yaydığını dikte eder. Böylelikle duman katmanı parladığında, radyasyon aniden 16 kat artar.

2.4 Zehir yayılması

Dumanın yayılması ile ilgili üçüncü problem, zehirli partiküllerin yayılmasıdır. THSC kuşanmış olduğundan bu itfaiyeciler için doğrudan problem yaratmayacaktır. Tüplerinde yeterli miktarda hava olması durumunda, ortamdaki zehir gazların önemli seviyelerde olması nefes almalarına engel olamayacaktır. Ama bu odadaki mahsur kalanlar için geçerli değildir. İçeridekiler başka bir odaya aktarılabilir, ancak kapı açıldığı zaman büyük miktarda zehirli gaz içeri dolacaktır. UL tarafından yapılan çalışmalar bize çok kısa sürede ölümcül seviyede zehirli bir ortam meydana gelebildiğini göstermiştir. Standart bir konutta yanmakta olan odada bulunanların sadece 5 dakikası vardır.

Ancak, kapalı bir kapı ardında mahsur kalınması halinde, bu süre 30 dakikaya kadar çıkıyor. Bu durum, ayrıca ikametgah yangınında arama&kurtarma çalışması yapan itfaiyeciler içinde geçerlidir: yoğun duman olan bir yerde olduğu zaman (mutfak veya oturma odası vb.), kapıları açarken dikkatli olmaları gerekmektedir. Hiç duman girmemiş bir odaya, duman dolu bir odadan duman geçişine sebep olmak mümkündür. Kapının açılması ile birlikte, kazazede bulunması muhtemel olan odaya duman dolmaya başlar. Neticede, yatak odasının içerisinde hala yeterli miktarda hava mevcuttur. Kapıların açılmasıyla birlikte dumanları dışarıda tutan tek engel ortadan kalkacağı için bu durum çabucak değişecektir. Itfaiyeciler bu yöntem ile kazazedelerin hayatını tehlikeye de atabilirler. Bu durum, arama &kurtarma faaliyetiyle yapılmak istenenin tam tersi olacaktır.

Kurtarma ekibi, temiz olan oda içerisinde duman dolmasına sebep olacak bir kapı açtığını fark ettiğinde o kapıyı derhal kapatmak iyi bir fikir olabilir. O oda içerisindeki hiç kimse ani bir tehlikeyle karşı karşıya bulunmamaktadır. Belki de bir itfaiyeciyi içeride onlarla birlikte bırakıp, onları bilgilendirip güvence altına almak bir seçenek olabilir. Eş zamanlı olarak, yangın söndürülebilir ve duman pozitif basınçlandırma fanları kullanılarak tahliye edilebilir. Bu yöntemle, dumanın büyük ölçüde temizlendiği yerlerden kazazedelerin tahliyesi sağlanabilir. Bu taktiğin tercih edilmesi halinde arama & kurtarma ekiplerinin, olayı yöneten amirleri ile temas halinde kalmaları zorunludur.

Kazazedelerin kapalı alan içerisinde daha uzun kalmalarının mümkün olmayabileceğini unutmamak gerekir. Bazen yangının kontrol altına alınması zaman alabilir. Bu arada, komşu odalara daha fazla duman dolacaktır. Yangına dayanıklı kapılar olsa bile duman yine de sızabilir. Çoğu yangına dayanıklı kapı dumana karşı etkili değildir. Brüksel itfaiyesi bir defasında yüksek katlı bir binanın 12. katında çıkan yangına müdahale etmişti. Bir apartman dairesi neredeyse tamamen etkilendi. Itfaiye ekipleri çeşitli sorunlarla karşılaştı (su ikmal sorunu, kapıyı kısmen engelleyen yoğun yangın yükü, vb.). Bu tür sorunlar yüzünden itfaiyenin yangını söndürmesi zaman aldı. 12. katta koridorun sonunda, bir annenin evde 4 çocuğuyla mahsur kaldığı tespit edildi. Koridor tamamen kalın ve koyu bir duman tabakasıyla kaplıydı. İlk fikir onları yangın söndürülene kadar bekletip yangın sonrasında tahliye etmekti. Ancak 45 dakika sonra duman sızmaya başladığı için tahliye edilmeleri gerekti. Bu operasyon kurtarma maskeleri kullanılarak gerçekleştirildi (Bkz. Resim 4).

Farklı türlerde maskeler mevcuttur. Bazı maskeler filtre ile çalışır, bazıları hava tüpü ile. Filtre bazlı maske kullanılarak tahliye yapılması için ortamda yeterli oksijenin olması gerekir. Hava tüpü ile kullanılan maskelerde ortamda oksijen olması zorunluluğu yoktur. Eğer dumanın sıcaklığı düşükse, kazazedeler maske kullanılmak şartıyla dumanların içinden bile geçebilir.

Şekil 4 Mahsur kalan kişinin kafasına yerleştirilebilecek bir kurtarma maskesi. Tercihen, itfaiyeci ve kurtarılan kişinin rahatça harekekt edebileceği ölçüde ekstra uzunluğa sahip Regülatör veya akciğer otomatiği bu maskeye takılması gerekir. *(Fotoğraf: Pieter Maes)*

Arama ekiplerinin kapı açarak içeride bulunan gazdan daha azının içeri girmesine sebep olsa bile, bu içeride bulunan kazazedeler için güvenlik sorunu haline gelebilir. Itfaiyecilikte siyah veya beyaz gibi çok net durumlar nadiren görülür. Arama ekipleri kendi yeteneklerine en uygun taktiği değerlendirmek ve uygulamak zorunda kalacaklardır.

3 Yanan ikinci bölme: Bazı olası eğriler

Itfaiyeciler havalandırılmış bir bölgedeki ısı eğirisini çok iyi bilirler. Şekil 1'de gösterilen grafik budur. *Yangın ikinci odaya yayıldığında grafik nasıl değişecek?*

Şekil 5 yine bir kırmızı çizgi ile şekil 1'deki yangını göstermektedir. Bu kırmızı çizgi bir yatak odasındaki yangın gelişimini tasvir ediyor varsayalım. Çünkü yatak odasının kapısının açılması halinde, duman yatak odasından bitişikteki odaya (örn. oturma odası) yayılacaktır. Duman katmanı, kapı aralığının üst seviyesine kadar indiğinde bitişikteki odaya dolmaya başlayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere, sıcak duman altında kalan herşeyin ısısını yükseltecektir. Oturma odasındaki kanepe bu şekilde ısınacaktır.

Birinci odadaki flashoverın ardından, yatak odasındaki alevler kapı aralığından bitişikteki odaya geçecektir. Oturma odasındaki sıcaklık belirgin şekilde artacaktır. Bu durum radyasyonun önemli ölçüde artmasına da sebep olacaktır (mutlak sıcaklığa dördüncü güç oranı). Bu durum oturma odasında yangın başlamasına sebep olacaktır. Ikinci yangın mavi renk ile tasvir edilmiştir. Bu eğri hem büyüme evresi hem flashovera sahiptir. Iki odadaki iki farklı yangının farklı büyüklüklerde olduğunun anlaşılması itfaiyeciler için çok önemlidir. Yatak odasındaki yangın tamamen büyümüş (flashover sonrası) iken oturma odasındaki yangın başlama evresinde (flashover öncesi) seviyede olabilir. Bir odada tamamen büyümüş bir yangın, başka bir odada flashover meydana gelmeyeceği anlamına gelmez. Başka bir deyişle, tamamen gelişmiş olan yangına müdahale ederken, itfaiye ekibinin ilerlediği odada flashover meydana gelebilir.

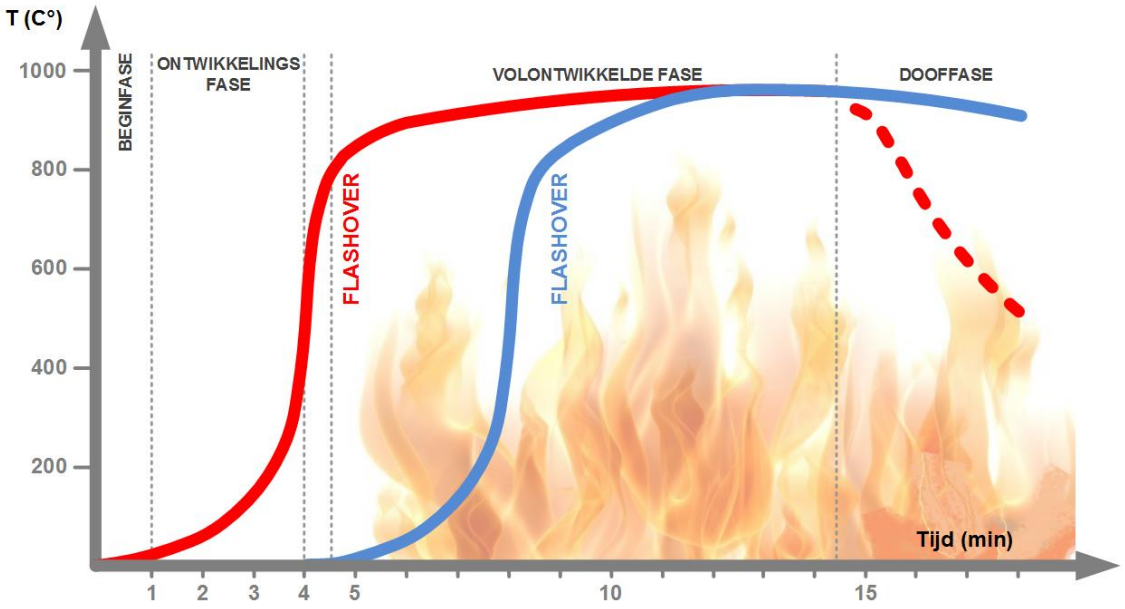

Şekil 4 *Birden fazla odada yangın gelişimi. Kırmızı çizgi yangının çıktığı odadaki yangının gelişimini tasvir eder. Tam gelişme evresinde, alevler açık olan kapıdan diğer odaya geçerler. Bu alevlerin ısıl parlaması ikinci bir yangını (mavi çizgi) başlatacaktır. Bir kaç dakika sonra, ikinci yangın flashovera dönüşecektir. (Çizim: Bart Noyens& Karel Lambert)*

Belirli bir süre geçtikten sonra, birinci odadaki yakıt yükü tükenecektir. Yangının yoğunluğu azalacaktır. Yangın sönme küçülme evresine girecektir. Ancak oturma odasındaki yangın şiddetle yanmaktadır. Bu yangın tam gelişim evresindedir. Yine, iki yangın farklı şekilde davranmaktadır (ve farklı görünmektedir).

Ayrıca yangının başlama aşamasındaki ısı yayma değerini gösteren ısı yayma değeri eğrisine de bakabiliriz. Buradaki eğriler şekil 5'tekinden tamamiyle farklıdır. Anlaşılması gereken önemli nokta şudur: iki sıcaklık birbirine eklenilemez ama ısı yayma değeri eklenilebilir.

Şekil 6'daki turuncu çizgi yatak odasındaki yangının ısı yayma değerini (resim 5'teki kırmızı çizgi), başlangıç aşamasından büyüme aşamasına olan gelişimini göstermektedir. sönme aşaması tasvir edilmemiştir. Isı yayma değerinin artışı basitleştirilmiş şekilde tasvir edilmiştir. Yangının tam büyüme sağladığı yerde, ısı yayma değeri sabit kalır. Artık yangın, hava kontrollü safhadadır ve ısı yayma değeri odaya giren hava miktarı tarafından belirlenecektir.

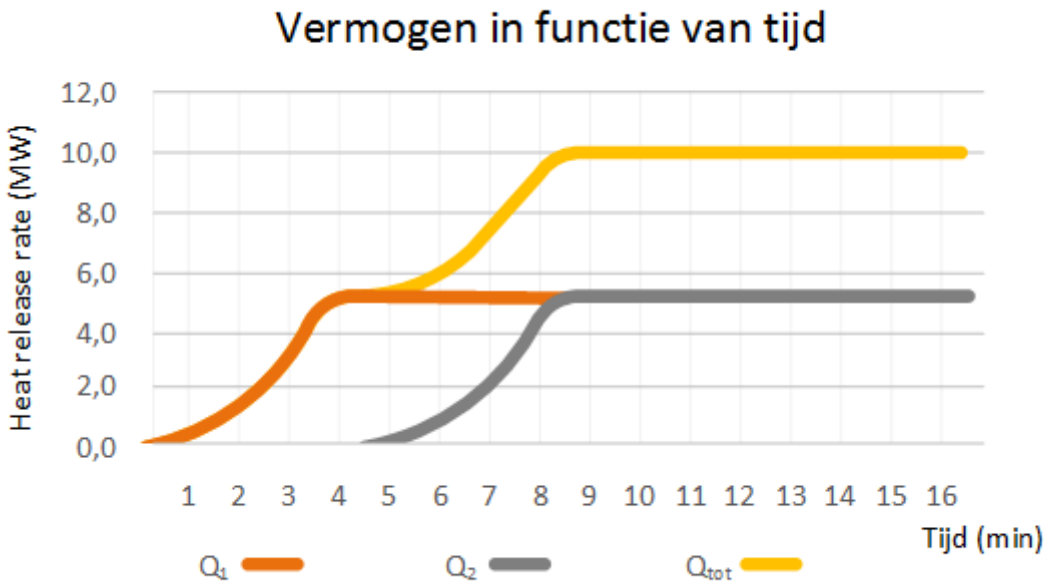

Şekil 5 *İkinci odaya sirayet eden yangının ısı yayma değerinin basitleştirilmiş gösterimi. İki farklı ısı yayma değeri birleştirilebilir. (Şekil: Bart Noyens & Karel Lambert)*

Gri çizgi ikinci odada ki ısı yayma eğerini resmeder (Şekil4'teki mavi çizgi). Aynı şekilde burada da, flashoverdan sonra ısı yayma değeri aynı kalır. Grafik tamamıyla tutarlı değildir. Gerçekte, ikinci odadaki flashoverın ilk odadaki yangına etkisi olacaktır. Yatak odasındaki yangının devamı için gereken oksijenin büyük çoğunluğu oturma odasına sıçrayan yangında kullanılacaktır. Basitleştirme adına mevcut grafikte bu kasıtlı olarak göz ardı edilmiştir.

Sarı çizgi meydana gelen tüm ısı yayma değerini temsil eder. Sarı çizgi diğer iki çizginin sonucudur. Iki yangın 5 MW'lık ısı yayma değerimeydana getirdiğinde, total SİA 10 ısı yayma değerini olur.

Her ne kadar sıcaklık itfaiyeciler için fiziksel bir ölçü birimi olsa dahi, hortumlardan geçen söndürme kuvveti ısı yayma değeri veya güç ile ifade edilir. Yangının ısı yayma değerinden daha fazla söndürme gücünün olması daima önemlidir. Amaç bunların eşit olması değildir.

4 Kapanış notları

Tek odadaki yangının davranış biçimi itfaiyeciler için gayet bilindiktir. Birden fazla odada yangın çıkması halinde şartlar çok daha karmaşık hale gelir. Bu makalenin amacı en önemli kuralları basitleştirilmiş şekilde ifade edebilmektir. Amaç konuyu tamamen kapsamak değildir. Bu yüzden okuyucu belirli basitleştirilmelerin yapıldığı ve gerçeğin burada ifade edilenden çok daha kompleks olduğunu aklında tutmalıdır.

5 Bibliography

[1] *Lambert K & Baaij S (2018) Brandverloop: technisch bekeken, tactisch toegepast; 2nd edition, Sdu, Nederland*

[2] *Lambert K (2019) De brandcurve anders bekeken, De BrandweerM/V, mei 2019*

[3] *CFBT-BE (2019) Bijscholing instructeurs Attack Cell 2019*

[4] *Drysdale D (1999) An introduction to fire dynamics, 2nd edition, John Wiley & sons, England*

[5] *Merci B (2010) Active fire protection II: smoke and heat control, postgraduate studies in fire safety engineering, Universiteit Gent.*

[6] *Merci B (2011) Fire dynamics, postgraduate studies in fire safety engineering, Universiteit Gent.*

[7] *Karlsson B, Quintiere J (2000) Enclosure fire dynamics, CRC press*

[8] *Lambert K (2016) Brandbaarheidsgrenzen, De BrandweerM/V, november 2016*

[9] *Lambert K (2019) Waarom sterven mensen in een brand, De BrandweerM/V, maart 2019*

Karel Lambert